

ISBN 978-86-82873-15-0

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ШЕЗДЕСЕТ ГОДИНА
ИНСТИТУТА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК
С А Н У

ЗБОРНИК РАДОВА I

Уређивачки одбор:

др Гордана Јовановић, редовни професор, др Александар Лома, дописни члан САНУ, др Предраг Пипер, дописни члан САНУ, др Слободан Реметић, дописни члан АНУРС, др Стана Ристић, научни саветник, др Срето Танасић, научни саветник

Главни уредник:

Срето Танасић

БЕОГРАД
2007

ДРАГО ЂУПИЋ — СРЕТО ТАНАСИЋ
(Београд)

ШЕЗДЕСЕТ ГОДИНА ИНСТИТУТА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

У раду се говори о дјелатности Института за српски језик САНУ поводом шездесете године од његовог оснивања. Укратко се представљају резултати постигнути у различитим областима истраживања српског језика, те о научним публикацијама које се припремају и издају у овој научној установи. Говори се и о улози Института у подизању научног кадра у овој националној научној области.

Кључне ријечи и изрази: српски језик, наука о српском језику, Институт за српски језик САНУ, научне публикације, кадровски развој.

Ове године навршава се шездесет година од оснивања Института за српски језик САНУ. Уобичајено је да се округле годишњице институција обиљеже на њима примјерен начин. За Институт је најпримјереније, сматрали смо, да се одржи научни скуп на коме би се научној и широј јавности показало шта је он у досадашњем периоду урадио и какви задаци пред њим стоје у ближој и даљој будућности. Због неповољних околности у којим се наша земља налазила деведесетих година прошлог вијека то нисмо учинили када се навршило педесет година од оснивања Института. Зато то чинимо ове године.

Институт за српски језик Српске академије наука и уметности основан је 15. јула 1947. године. Његовом оснивању је претходило доношење Закона о Српској академији — објављен 30. јуна 1947, којим је предвиђена реорганизација те наше највише научне установе¹. Тада су, наиме, основани Академијини институти, међу којима и наш, са задатком да изграђују научне кадрове и реализују велике научне пројекте. Институт је 1958. године, у складу са закључцима Новосадског

---

¹ У раду „Тридесет година рада Института за српскохрватски језик“ (*Наш језик* XXIII/3-4) Бранислава Аранђеловић-Живковић, грешком вјероватно, наводи 15. јуни 1947. као датум оснивања Института. У другим прегледаним изворима наводи се 15. јули — нпр. *Годишњак САНУ* LIV (1947) стр. 38; *Годишњак САНУ* LV (1948), стр. 39; М. Стевановић 1973-1974, стр. 5; И. Грицкат 1996, стр. 58.

договора из 1954. године, на предлог Михаила Стевановића, тада дописног члана САНУ, преименован у Институт за српскохрватски језик САНУ. Реорганизацијом научног рада у Републици Србији Институт је 1961. године постао самостална институција. Промјеном статуса није се прекинула сарадња између Академије и Института у области науке о српском језику. Након три деценије Институт је поново ушао у састав Академије, 1992. године, и промијенио назив у складу са именованем језика у Србији: Институт за српски језик САНУ.

За првог директора Института изабран је академик Александар Белић и он је на томе мјесту остао све до своје смрти 1960. године². Прве године као чланови Научног савета потписани су др Радомир Алексић, др Михаило Стевановић и др Радосав Бошковић³, а друге и наредних година то су академик Александар Белић, дописник Глиша Елезовић, др Радомир Алексић, др Радосав Бошковић и др Михаило Стевановић⁴.

Институт је преузео од Академије послове Лексикографског одсека на изради великог рјечника српског језика као један од најважнијих својих задатака. У току 1947. године грађа и библиотека Лексикографског одсека пресељена је на први спрат, гдје је био смјештен Институт⁵. Прве године рада на изради рјечника биле су обиљежене недостатком стручног кадра, па је руководство Института морало организовати и довођење и обуку кадра⁶. Прва књига рјечника изашла је 1959. године под насловом *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, а крајем 2006. године објављена је седамнаеста књига (до ријечи *Ойово*). За свих шездесет година рада око овога пројекта окупљао се највећи број запослених сарадника Института⁷.

² Александра Белића је на мјесту директора наслиједио академик Михаило Стевановић, који је остао на том мјесту до 1974. године, када се повукао. До 1979. године вршио је функцију директора др Егон Фекете, а од 1979. до 1996. године директор Института је био др Драго Ђупић. По његовом одласку у пензију за директора је изабран др Слободан Реметић, који је на том мјесту остао до почетка 2004. године. Почетком 2004. године за директора Института је изабрана др Софија Милорадовић и остала на тој дужности до 1. маја 2006. године, откад функцију директора врши др Срето Танасић.

³ *Годишњак САНУ LIV*, стр. 38.

⁴ *Годишњак САНУ LV*, стр. 39.

⁵ *Годишњак САНУ LV*, стр. 216.

⁶ В., нпр., Грицкат 1996, стр. 59, те: Стевановић 1973–1974; Аранђеловић-Живковић 1978; Фекете 1993.

⁷ Пошто је овоме пројекту посвећен посебан рад, овдје се неће детаљније о њему говорити.

Од прве године постојања Институт је у своме програму имао и друге задатке из области науке о српском језику: „И остале је послове на извршењу раније постојећих задатака у области науке о језику у Београду, прекинуте, разуме се, за време II светског рата, после њега, како рекосмо, преузео Институт за српски језик Српске академије наука и уметности да продужи оно што су пре рата друге институције или организације имале као своје програме научног рада“⁸. О тим програмима говори се у извјештајима о раду већ за прве године његовог постојања⁹. Посебна пажња је посвећивана дијалектологији: „Дијалектолошки рад је, као што се могло видети, доспео у српској научној средини у центар пажње још крајем прошлог и почетком овог века. Проучавање дијалеката било је предвиђено као један од главних задатака Института приликом преговора о његовом оснивању; 1947. године је било речено да ће Институт, поред Речника, спремати грађу за велику дијалектолошку карту српскохрватског језика, одн. за његов језички атлас. Тако је овде била формирана дијалектолошка секција, касније одсек.“¹⁰ Такође је 1948. године основан Ономастички одбор, који је руководио прикупљањем ономастичке грађе. Послије година извјесног застоја на овим пословима, посебно у вези са израдом дијалекатског атласа, данас је појачана активност у том домену. У Институту се, у сарадњи са САНУ, реализује пројекат „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора“, у оквиру кога се ради и Српски дијалектолошки атлас, а предвиђена је израда дијалекатских рјечника и ономастичког рјечника¹¹.

У почетку је било предвиђено да се у Институту оснује и Одсек за експерименталну фонетику, о чему се говори у извјештају за 1948. годину¹². Одсјек је основан 1948. године и њиме је руководио Ђорђе Костић, а 1954. године он је прерастао у самосталан институт¹³.

На предлог Међународног комитета слависта у Институту је 1969. године основан Одсек старословенског језика¹⁴, у коме се изучава

⁸ Стевановић 1973–1974, стр. 6.

⁹ В. Извештај о раду Института у *Годишњаку САНУ* LV за 1948. годину, али и код овдје навођених аутора.

¹⁰ Грицкат 1996, стр. 64.

¹¹ Овом пројекту посвећен је посебан рад па се о њему овдје неће детаљније говорити.

¹² У том извјештају се са жаљењем констатује да захтјеви из Института да се одобри запошљавање квалификованог лица које би водило тај одсјек (Ђорђе Костић) нису наилазили на разумијевање одговорних — *Годишњак САНУ* LV (1948), стр. 218.

¹³ Аранђеловић-Живковић 1978, стр. 159.

¹⁴ Ђупић 2007, стр. 4.

старо српско писано наслијеђе у оквиру пројекта „Обрада старих српских споменика и израда *Речника црквенословенског језика српске редакције и Српског јеванђељског речника*“. Због недостатка кадра на овом послу се доста касни у поређењу са другим словенским земљама. Неопходно је овај одсјек кадровски јачати.

На иницијативу Одељења језика и књижевности САНУ 1983. године је основан Одбор за етимолошка проучавања, а у Институту покренута израда етимолошког рјечника српског језика¹⁵ у оквиру дугорочно заснованог пројекта „Етимолошка истраживања српског језика и израда *Етимолошког речника српског језика*“. До сада су изашле *Огледна свеска* и двије књиге тог рјечника¹⁶, а за штампу је припремљена и трећа¹⁷.

Од самог оснивања, у Институту се посебна пажња посвећивала изучавању савременог српског стандардног језика и његовању језичке културе. Сарадници Института су своја истраживања у овој области објављивали у посебним књигама и у часопису *Наш језик*. Једно вријеме (до 1996) у Институту се реализовао пројекат „Изучавање савременог српског језика и издавање часописа *Наш језик*“. На предлог Одбора за стандардизацију српског језика 2006. године је, у сарадњи са Одељењем језика и књижевности САНУ, у Институту заснован дугорочни пројекат „Опис и стандардизација савременог српског језика“. С обзиром на потребе које стоје пред нашом науком о српском језику у годинама које су пред нама биће неопходно кадровско јачање овога сектора у Институту¹⁸.

Институту за српски језик САНУ је од самог оснивања била намијењена још једна обавеза у развоју науке о српском језику. То су лингвистички часописи. *Српски дијалектолошки зборник* покренуо је Александар Белић 1905. године. Након Другог свјетског рата са Српском академијом наука и уметности његов издавач је и Институт за српски језик САНУ (од XIV до XXVI књиге и једини). У часопису су објављиване монографије и краћи радови које су писали сарадници Института, али и други истраживачи¹⁹. До данас су изашле 53 књиге. Такође је прије Првог свјетског рата, 1913. године, Александар Белић

¹⁵ Грицкат 1996, стр. 71.

¹⁶ Уредник Александар Лома.

¹⁷ И о овоме пројекту се детаљније говори у посебном раду, па се ни о њему овдје неће опширније говорити.

¹⁸ О овоме пројекту се, такође, говори у посебном раду.

¹⁹ Након Белићеве смрти часопис је уређивао М. Стевановић од XIV до XX књиге, затим П. Ивић од XXI до XLVII књиге, сада је уредник Александар Младеновић.

са Љубомиром Стојановићем покренуо часопис *Јужнословенски филолог*. Након Другог свјетског рата и овај часопис издају Српска академија наука и уметности и њен Институт за српски језик. Кад је Институт постао самостална институција, он је сам био издавач *Јужнословенског филолога* (од XXV до LI књиге), да би деведесетих година прошлог вијека његови издавачи поново били САНУ и Институт. До сада су изашле шездесет три књиге²⁰. Посљедњих тридесетак година овај у свијету угледни часопис је редовна годишња публикација. Са развојем науке о српском језику стварају се услови и потребе да се покрене часопис за изучавање савременог српског језика. Академик Александар Белић је 1932. године покренуо *Наш језик*, часопис за изучавање савременог српског језика и његовање језичке културе. Након Другог свјетског рата издавач овога гласила је Институт за српски језик САНУ. До сада је изашло тридесет осам књига²¹.

Убрзо по оснивању Институт је покренуо и серију својих посебних издања. У њој су објављене докторске дисертације *О ѿерфектју без ѿомоћног глагола у срѿскохрвајском језику и сродним синтјаксичким ѿјавама* Ирене Грицкат (1954) и *Значења срѿскохрвајског инстјрументјала и њихов развој* Милке Ивић (1954), те *Бошјанички речник народних и научних имена биљака са именима на руском, енглеском, немачком и француском језику* Драгутина Симоновића (1959). године. Ове публикације су биле заједничка издања Института и САНУ. Након одвајања Института у њему је покренута нова серија *Библиотјека Јужнословенског филолога*, у којој је изашло преко двадесет књига.

У новије вријеме у Институту су се јавиле потребе за покретањем нових едиција. Тако је 2000. године покренут часопис *Лингвистичке актјуелностји*, који излази у електронској форми и у коме се доносе информације о најновијим књигама те подаци о научним скуповима код нас и у свијету. Недавно је покренута едиција *Монографије*, у којој се такође објављују резултати истраживања на институтским пројектима. Поред ових публикација, Институт повремено објављује књиге у суиздаваштву са другим институцијама. Поменимо овдје само *Ојшјтекарјатјски дијалектјолошки атјлас*, 7. том, издат са

²⁰ Послије Белићеве смрти часопис је уређивао М. Стевановић од XXV до XXIX књиге. Књигу XXX уредили су М. Павловић, Р. Бошковић и М. Пешикан, а од XXXI књиге главни уредник је М. Ивић, с тим да је књигу LVI/1–2 и LVI/3–4 уредио С. Реметић.

²¹ Након Белићеве смрти часопис је уређивао М. Стевановић од X/3–4 до XXI/1–2 књиге, а од XXI/3 до XXX књиге уредник је био М. Пешикан. Од XXXI до XXXVI књиге часопис је уређивао М. Николић, а од XXXVII — С. Танасић.

САНУ и Филозофским факултетом у Новом Саду, двије књиге *Творбе речи* Ивана Клајна са Матицом српском и Заводом за уџбенике у Београду, *Образни речник српског језика* Мирослава Николића са Матицом српском и Палчићем, *Синтаксу савременог српског језика: њро-сћа реченица*, Предрага Пипера и др., са Матицом српском и Београдском књигом.

Како се види, није Институт за српски језик САНУ само значајна научна институција. Он представља и једну од значајнијих адреса када су у питању публикације из области науке о српском језику.

Како је већ, узгред, напоменуто, Институт за српски језик је прије шездесет година прихватио највеће обавезе у области најзначајније националне дисциплине — науке о српском језику — са врло мало научног кадра. Осим директора Института, академика Александра Белића, неоспорног ауторитета не само у српској науци, већ и у словенским, па и свјетским размјерама, у Институту првих година по његовом формирању готово да и није било изграђених научника. Зато је он у Научни савет, и у радни тим, довео неколико угледних професора универзитета. Отуда је логично било да се подизању научног кадра посвети посебна брига. Институт је додјеливао стипендије талентованим студентима Београдског универзитета. Они су стипендију одрађивали још као студенти — обављали су послове у Институту и ишли на терен ради прикупљања дијалекатске грађе. Гледајући из данашње перспективе, можемо рећи да је Александар Белић успјешно започео подизање научног кадра. У Институт су дошли као асистенти приправници Ирена Грицкат, Милка Јовановић (Ивић), Павле Ивић, све будући врсни научници и академици. Тако су у Институту већ 1953. године докторирали Ирена Грицкат, Иван Поповић, Милка Ивић и Павле Ивић²². Нешто касније стигао је и Митар Пешикан, такође, потоњи академик. И тако даље. Тиме је у Институту створено јако научно језгро које ће моћи прихватити нове младе сараднике и уводити их у послове на пројектима и помагати и усмјеравати њихов научни развој.

У Институту за српски језик у првим деценијама његовог постојања стасали су врсни лексикографи, најпознатији српски дијалектологи и синтаксичари, који и данас представљају мјеру успјеха у овим научним дисциплинама. Наравно, нису сви остали до краја свога радног вијека у Институту. У другим центрима науке кадровски развој није могао задовољити потребе, а оснивале су се и нове високошколске установе. Стручњаци из Института су позивани да попуњавају празнине у многим таквим институцијама, као што су били тек основа-

²² Аранђеловић-Живковић 1978, 160.

ни Филозофски факултет у Новом Саду, истраживачки центар у Народној библиотеци Србије, па и Филолошки факултет у Београду и др. Неке од ових институција постале су препознатљиве у свијету лингвистике управо захваљујући професорима који су стасавали у Институту за српски језик САНУ. Неки између тих првих научних кадрова су свој радни вијек и завршили у Институту. И касније су из Института поједини угледни научници одлазили у друге научне институције. Деведесете године прошлог вијека карактерише одлазак једног броја научних кадрова у пензију, а неки су опет отишли из Института. Пред стручним и управним органима Института појавио се опет проблем кадровског попуњавања. И овај пут су то најчешће били млади. За посљедњих петнаестак година у Институт је и дошао велики број сарадника, углавном млађих и — приправника. Тако је данас Институт подмлађен: више од половине сарадника су млади сарадници са лијепим образовањем стеченим у оквиру основних и постдипломских студија.

Од 1997. године Институт за српски језик САНУ је постао и центар Одбора за стандардизацију српског језика. Наиме, те године основано је ово свеакадемијско (САНУ, ЦАНУ, АНУРС) свеуниверзитетско стручно тијело, чији су оснивачи још, уз Институт за српски језик САНУ, осам филолошких (филозофских) факултета на којима се студира српски језик, Матица српска и Српска књижевна задруга. Његов задатак је да планира, усклађује и предлаже језичку политику на цјелокупном српском језичком простору. У Одбору и његовим комисијама ангажовано је стотињак стручњака за различите области српског стандардног језика. Међу њима је и велики број сарадника Института, у коме се и налази сједиште Одбора.

Са својих пет дугорочних научних пројеката Институт је данас програмски углавном заокружен, с тим да ће се неки сектори морати јачати и проширивати, нпр. сектор за изучавање савременог српског језика. Уз извјесна јачања на појединим научним пројектима, и уз стално техничко опремање Института, у складу са временом, уз подршку бар какву је имао досада — и у вријеме најтеже кризе у којој се нашла земља крајем прошлог вијека, може се рећи да ће Институт за српски језик САНУ и у времену које је пред нама успјешно извршава-ти повећане обавезе у науци о српском језику које стоје пред њиме.

ЛИТЕРАТУРА

Аранђеловић-Живковић 1978: Бранислава Аранђеловић-Живковић, *Тридесет година рада Института за српскохрватски језик*, Наш језик XXIII/3–4, 150–165.

- Грицкат 1996:** Ирена Грицкат-Радуловић, *Наука о језику у делатности Академије*, Глас САНУ CCCLXXIX, Одељење језика и књижевности, Књига 15, 1–83.
- Стевановић 1973–1974:** Михаило Стевановић, *Институти за српскохрватски језик и програми његова рада*, Наш језик XX/1–5, 1–10.
- Ћупић 2007:** Драго Ћупић, *Речник угро ѿлану*, Задужбина, март 2007, Београд, 4.
- Фекете 1993:** Егон Фекете, *О Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, Сто година лексикографског рада у САНУ, Београд, 21–49.

Резюме

Драго Чупич — Срето Танасич

ШЕШТДЕСЯТ ЛЕТ ИНСТИТУТА СЕРБСКОГО ЯЗЫКА СЕРБСКОЙ АДЕМИИ НАУК И ИСКУССТВ

В настоящей работе дается обзор научной деятельности и результатов Института сербского языка Сербской академии наук и искусств, начиная с первых дней его существования. Институт основан 15 июля 1947 года, когда основаны и другие научные институты Сербской академии наук и искусств. Задача Института состояла в том, чтобы, в рамках крупных научных проектов, организовать всестороннее изучение сербского языка. Лексикографический отдел Академии обязал Институт приступить к составлению и созданию большого *Словаря сербохорватского литературного и народного языка*.

В течение шестидесяти лет Институт внес выдающийся вклад в науку о сербском языке. Кроме опубликованных семнадцати больших томов *Словаря сербохорватского литературного и народного языка* Институт добился значительных результатов и в других областях науки о сербском языке: в диалектологии и ономастике, изучении сербского письменного наследия, этимологическом изучении сербского языка, а также и в изучении современного сербского языка и в заботе о культуре языка.

Институт сербского языка Сербской академии наук и искусств всегда серьезно относился к проблеме научных кадров. Ряд научных работников Института помогал некоторым вузам в решении проблемы недостатка преподавательских кадров. Институт помогал и некоторым другим учреждениям. Среди этих научных работников Института есть лингвисты, которых можно приравнять к лучшим лингвистам второй половины XX века, специалистам по вопросам лингвистической славистики.